Dr Zoran Ilkić,
pravni zastupnik u štetama,
zaposlen u DDOR-u Novi Sad a.d.o., Novi Sad

NAKNADA NEMATERIJALNE ŠTETE PROUZROKOVANE TELESNIM POVREĐIVANJEM ILI NARUŠAVANJEM ZDRAVLJA*

SAŽETAK: U ovom radu autor analizira zakonodavne pristupe pojedinih stranih pravnih sistema problematici naknade nematerijalne štete uzrokovane deliktnom radnjom. Istovremeno se razmatraju i normativna rešenja našeg prava i ukazuje na pojedina sporna pitanja koja i u praksi izazivaju nedoumice. Činjenica je da u našem pravu postoji izvesna nekompletnost pravne regulative i da van pravne zaštite ostaje, neosnovano, određeni krug lica. Takođe se proučavaju i pojedini aspekti u postupku faktičke realizacije prava na naknadu nematerijalne štete, kao i pitanje zastarelosti i nasleđivanja prava na naknadu.

Ključne reči: nematerijalna šteta, pravična novčana naknada, bol i strah, zastarelost

UVOD

Rimsko-pravno shvatanje štete, kao isključivo materijalne kategorije, izjednačavalo je pojam štete sa gubicima imovinske prirode kao što su *damnum emergens* i *lucrum cessans*. Poveriocu se naknađivao samo imovinski interes na ispunjenje činidbe koja nije izvršena. Kako se poimanje imovinskog inte-

¹ Rad primljen: 30. 12. 2011. godine.

resa sastojalo samo od njegove imovinske vrednosti, i sama šteta mogla je biti samo imovinska. Znatno kasnije je i rimsko pravo počelo predviđati posebne sankcije i privatne kazne, koje su se odnosile na namernu povredu tuđe ličnosti, koje su bile nezavisne od postojanja imovinske štete i bile usmerene na određenu svotu novca, koja je oštećenom trebala da pruži satisfakciju za prouzrokovanu povredu.

Institut nematerijalne štete¹ danas je inkorporiran u zakonodavstva svih evropskih zemalja, mada još uvek sa značajnim razlikama u pogledu priznatih vidova štete i kruga lica koja imaju pravo na naknadu. Definicija nematerijalne štete opredeljena je uglavnom negativno: radi se o gubitku koji se ne može pripisati imovini, prihodima ili zaradi oštećene osobe. Pod ovim pojmom pokriva se niz oblika različitih šteta, kao što su npr. fizički bol (*physical bodily injury*), psihički bol (*injury to mental health*), zabrinutost (*anxiety*), psihički stres (*mental distress*).

1. ZAKONODAVNA SHVATANJA POJEDINIH UPOREDNIH PRAVNIH SISTEMA

Francuski građanski zakonik sadrži odredbe o nematerijalnoj šteti,² koje su slične sa doktrinarnim stavovima u našem pravnom sistemu. Odgovornost se bazira na krivici, te svako ko drugome načini štetu, ima obavezu i da je otkloni. Zakonik, doduše, ne sadrži izričitu normu o naknadi nematerijalne štete, ali se iz uopštenog tumačenja člana 1382, po kome „svaki ljudski čin koji drugome prouzrokuje štetu, obavezuje onoga čijom je krivicom nastupio da je naknadi”, konstituiše institut naknade povreda i telesne i duševne sfere oštećenih. Dužnost da se obešteti oštećeni zasniva se na moralnoj obavezi štetnika da otkloni negativne posledice svoje radnje. Osim odgovornosti po osnovu krivice, sudska praksa odredbe Građanskog zakonika sve više tumači u smislu uspostavljanja objektivne odgovornosti, za štete koje potiču od upotrebe opasnih stvari i vršenja opasnih delatnosti. Svako je odgovoran, bez obzira na krivicu, za štetu koju prouzrokuju stvari koje su u njegovoj državini i koje koristi, njima upravlja ili ih kontroliše.

¹ Nematerijalna šteta označava se različitim pojmovima, kao npr.: *Der Unvermögensschaden*; *immaterielle Nachteil*; *dommage immateriel*; *il danno non patrimoniale*; *non pecuniary loss*. Povreda nematerijalnih dobra je *dommage morale*, dok je napad na materijalna dobra *dommage patrimonial*. U Italiji se raspravlja i o trećoj vrsti štete (*tertium genus*), u koju svrstavaju *danno biologico*.

² Code civil, čl. 1382–1386.

U nemačkom pravu nematerijalna šteta je opredeljena kao povreda tela i zdravlja ili opšta šteta koja nije imovinska, uz pravo oštećenog da potražuje novčanu naknadu. Građanskim zakonikom je precizirano da u slučaju telesne povrede ili narušavanja zdravlja, kao i u slučaju oduzimanja slobode, povređeno lice i za štetu koja ne predstavlja imovinsku štetu može tražiti pravičnu novčanu naknadu.³

Austrijski građanski zakonik sadrži pravilo o naknadi nematerijalne štete kao štete nastale povredom tela. Ako oštećeni zahteva, isplatiće mu se određena suma novca, prema ispitanim okolnostima, ali samo za pretrpljene bolove.⁴ Pod tim pojmom smatrani su ne samo fizički, već i psihički bolovi. Visina naknade zavisi od vrste povreda i težine posledica, a ne bi smela da zavisi i od svojstva oštećenog ili njegovih imovinskih prilika i položaja u društvu.

Ni Švajcarski građanski zakonik ne pruža definiciju pojma nematerijalne štete. Izraz (*tort moral*) koji on koristi blizak je anglosaksonskom pravu. Pravo na naknadu nematerijalne štete ima lice čije je neko pravo povređeno pravno nedozvoljenom radnjom, osim u slučaju kada je oštećeni sam dao pristanak.⁵ Sudu se ostavlja na ocenu da li treba, prema prilikama slučaja, žrtvi telesne povrede ili u slučaju nečije povrede njegovoj porodici, dosuditi pravičnu novčanu naknadu na ime moralne reparacije.⁶ Oštećenom se može dosuditi suma novca na ime moralne reparacije onda, kada je to opravdano, pre svega, težinom povrede i krivice štetnika.⁷

Anglosaksonski pravni sistem ne sadrži apstraktno pravilo o naknadi nematerijalne štete, ali se u praksi ta šteta priznaje za npr. povredu časti, napad na privatnost, maliciozno vođenje i nastavljanje nekog postupka, nanošenje emocionalnog stresa. Na osnovu vanugovorne odgovornosti za štetu (*tort*⁸), obezbeđuje se naknada nematerijalne štete. Tort je šteta koja je naneta nekom licu ili imovini. Ta šteta je nezavisna od ugovora, a nastupa kao posledica direktnog povređivanja nekog prava ili obaveze. Da bi postojala odgovornost za štetu, pretpostavka je da je došlo do kršenja neke pravom utvrđene obaveze.

³ § 253. st. 2; reforme Građanskog zakonika sprovedene su 05. 10. 1994. godine, 01. 01. 2002. godine i 01. 08. 2002. godine. Poslednjom izmenom stupila je na snagu reforma odredaba o naknadi štete, pa je ukinut dotični § 847, koji je normirao naknadu nematerijalne štete, a § 253. dobio je novi stav 2, koji doslovo odgovara dosadašnjem ukinutom § 847.

⁴ AGZ, § 1325.

⁵ Švajcarski građanski zakonik, čl. 28.

⁶ *Isto*, čl. 47.

⁷ *Isto*, čl. 49.

⁸ Reč *tort* nema ekvivalent u našem prevodu, a najčešće se prevodi kao vanugovorna odgovornost za štetu. U našem, kao ni u ostalim evropskim kontinentalnim pravima, ne postoji ovaj institut, izuzev što egzistira u švajcarskom pravu (Švajcarski građanski zakonik, čl. 28).

Vanugovorna odgovornost za štetu podrazumeva tri uslova, koja moraju kumulativno postojati: 1) pravnu obavezu na relaciji štetnik–oštećeni; 2) povredu te obaveze i 3) štetu kao posledicu kršenja obaveze. U pravu SAD, tort se obično deli na dve kategorije: namerni i nenamerni. Namerni su oni, koji se izvršavaju sa znanjem počinioca, gde postoji namera i volja da se delo učini. Među nenamernim, najčešći osnov za naknadu je nepažnja, npr. uzrokovanje sudara zbog nepoštovanja saobraćajnih propisa. Anglosaksonsko pravo, sem ovoga, poznaje i treći oblik tort – objektivnu odgovornost za štetu.⁹ Naknada nematerijalne štete, u principu, pripada neposredno oštećenom licu. Ali, i bliski srodnici žrtve koja premine od posledica telesne povrede ili deliktnom radnjom prouzrokovane bolesti, takođe imaju pravo da traže naknadu duševnih bolova uzrokovanih njegovim gubitkom.

U EU je na snazi Rezolucija o naknadi štete za fizičke patnje ili smrt,¹⁰ ali samo kao preporuka državama članicama da njena rešenja unesu u svoje nacionalne sisteme. Rezolucija, između ostalog, normira pravo na naknadu nematerijalne štete kao što su estetska naruženost, fizički bolovi i mentalna patnja. Pod ovom poslednjom kategorijom podrazumeva se osećaj manje vrednosti (inferiornosti), nesanica, smanjenje uživanja u životu zbog nemogućnosti učestvovanja u prijetnim životnim aktivnostima.¹¹ Odšteta za fizičke bolove i psihičku patnju mora biti određena na osnovu njihove težine i trajanja, nezavisno od finansijskog stanja žrtve.¹² U izuzetnim slučajevima, otac, majka i bračni drug žrtve, koji trpe duševni bol zbog fizičkog ili duševnog invaliditeta povređenog, mogu takođe imati pravo na naknadu.¹³ U slučaju smrti žrtve, pravo na naknadu štete može imati lice koje je poginuli izdržavao ili je trebalo da izdržava, čak i onda kada ga zakon na to nije obavezivao, kao i njegov vanbračni supružnik.¹⁴

Načela evropskog prava u oblasti vanugovorne odgovornosti za naknadu štete¹⁵ prioriteto proklamuju najobimniju zaštitu životu, telesnom ili dušev-

⁹ Đorić, A., *Naknada nematerijalne štete u uporednom pravu*, Zbornik radova za VII redovno savetovanje sa međunarodnim učešćem Udruženja za odštetno pravo: Aktuelni problemi naknade štete i osiguranja, ur. Petrović, Z., „Intermek”, Budva/Beograd, 2004, str. 294–295.

¹⁰ Resolution (75) 7 on compensation for physical injury or death, usvojena od strane Komiteta ministara 14. 03. 1975. godine, na 243. sastanku Zamenika ministara.

¹¹ Tačka 2.8. Aneksa.

¹² Isto, tač. 2.9.

¹³ Isto, tač. 2.10.

¹⁴ Isto, tač. 3.2.

¹⁵ Načela (Principles of Europea Tort Law) je izradila Evropska grupa za pravo, koja se bavi naknadom štete (*European Group on Tort Law*). Grupa sarađuje sa *European Centre of Tort and Insurance Law* i teži da Načela postanu osnov za pravno regulisanje u oblasti naknade štete u EU. Sama Načela evropskog prava u oblasti naknade štete predstavljaju pokušaj unifikacije normi ovog dela pravne nauke. O procesu usaglašavanja normi odštetnog prava: Petrić, S., *Usklađivanje evropskog odštetnog prava*, Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, br. 7, Pravni fakulteti u Mostaru i Splitu, Mostar, 2009, str. 121–137.

nom integritetu, čovekovom dostojanstvu i slobodi.¹⁶ Kršenje ovih kategorija može da dovede do prava na naknadu nematerijalne štete. I osobe, koje imaju blizak odnos sa oštećenim licem, ako je ono umrlo ili pretrpelo veoma ozbiljnu telesnu povredu, mogu imati pravo na naknadu.¹⁷ Kod ocene takvih šteta treba uzimati u obzir sve okolnosti slučaja, uključujući težinu, trajanje i posledice povrede. Step en krivice počinitelja se uzima u obzir samo, ako je bitno doprineo povredi oštećene osobe.¹⁸ Kod ličnih povreda, naknada neimovinske štete treba da odgovara trpljenju povređene osobe i oštećenju koje se odnosi na njeno telesno ili duševno zdravlje.¹⁹

2. DOKTRINARNA REŠENJA PRAVA REPUBLIKE SRBIJE

U našem pravu, neimovinska šteta sastoji se u povredi ličnih dobara ili prava, odnosno fizičkog ili psihičkog integriteta ličnosti.²⁰ To je povreda oštećenikovih ličnih prava i interesa koja se ne održava u njegovoj imovini.²¹ U okviru opšteg pojma štete, ZOO²² principijelno i na generalan način, definiše i nematerijalnu štetu. Pod njom se podrazumeva nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola ili straha.²³ Neimovinska šteta je umanjenje nečije moralne imovine.²⁴ ZOO je i taksativno naveo oblike nematerijalne štete koji su novčano naknadivi fizičkim osobama, nezavisno od naknade materijalne štete, kao i u njenom odsustvu. Pravno priznati oblici nematerijalne štete su: duševni bolovi zbog umanjenja životne aktivnosti, pretrpljeni fizički bolovi, pretrpljeni strah, duševni bolovi zbog smrti bliskog lica, duševni bolovi zbog naruženosti,²⁵ i duševni bolovi zbog naročito teškog invaliditeta.²⁶ Zakon ne normira na šta treba da je usmerena štetna radnja, pa treba smatrati da svako postupanje štetnika,

¹⁶ Čl. 2:102. tač. (2)

¹⁷ Čl. 10:301. tač. (1).

¹⁸ Čl. 10:301. tač. (2).

¹⁹ Čl. 10:301. tač. (3).

²⁰ Salma, J., *Obligaciono pravo*, „Pravo” DOO, Novi Sad, 2001, str. 456.

²¹ Šemić, M., Prouzrokovanje i naknada štete, Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”, Zrenjanin, 1999, str. 306.

²² Zakon o obligacionim odnosima, *Sl. list SFRJ* br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89 i *Sl. list SRJ* br. 31/93, 22/99 i 44/99 (dalje u tekstu: ZOO).

²³ ZOO, čl. 155.

²⁴ Babić, I., *Nematerijalna šteta i njena naknada*, Zbornik radova Promene u pravnom sistemu Republike Srbije, ur. Radovanov, A., Nogo, S., Lakićević, V., Privredna akademija Pravni fakultet i časopis *Pravo – teorija i praksa*, Zlatibor/Novi Sad, 2008, str. 322.

²⁵ ZOO, čl. 200. st. 1.

²⁶ *Isto*, čl. 201. st. 3.

čija je posledica neki od navedenih pravno priznatih oblika nematerijalne štete, može dovesti do odštetne odgovornosti. Pri tom, predmet naknade nije tzv. primarna šteta (npr. gubitak nekog ljudskog organa), već tzv. sekundarna šteta, posledice koje oštećeni ima zbog fizičkog ili duševnog bola ili straha.²⁷

Da bi se oštećenom moglo priznati pravo na naknadu pravno priznatih oblika nematerijalne štete, nije dovoljno samo njihovo faktičko postojanje. Neophodno je i uverenje suda da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdavaju.²⁸ Naknada štete predstavlja otklanjanje štetnih posledica po oštećeno lice koje je nastupilo radnjom nekog drugog lica. Cilj naknade uopšte, jeste uspostavljanje, na materijalnim ili nematerijalnim dobrima oštećenog, stanja koje je postojalo pre nastupanja šetnog događaja. Međutim, u slučaju nanošenja fizičkog ili duševnog bola i straha deliktom radnjom, uspostavljanje ranijeg stanja nije moguće.²⁹ Budući da je ova nematerijalna šteta po svojoj prirodi takva, da je nije moguće naknaditi naturalnom restitucijom (nenovčanom naknadom), odnosno isplatom protivvrednosti u novcu, zakon je propisao oblik otklanjanja pretrpljenih štetnih posledica. Taj oblik je pravična novčana naknada,³⁰ koja nije i ne može biti ekvivalent za uništeno ili povređeno dobro.³¹ Pravična naknada je, u stvari, pravni standard, i služi da bi se kod oštećenog, koliko je to uopšte moguće, smanjile nastupele štetne posledice. Ona se ne dosuđuje zato što novac predstavlja cenu oštećenog dobra, već zato što se želi omogućiti oštećenom da njenim posredstvom pribavi sebi neko zadovoljstvo i da na taj način, što je moguće potpunije, uspostavi narušenu psihičku i emocionalnu ravnotežu.³² Cilj ove na-

²⁷ Petrović, Z., *Naknada nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove zbog smrti ili telesne povrede*, Pravni informator, br. 10/2008, str. 19.

²⁸ ZOO, čl. 200. st. 1; zaključak savetovanja u Vrhovnom sudu Srbije, od 16. 10. 1986. godine, *Naknada štete*, priredili Kršmanović, T., Marković, N., „Poslovni biro” DOO, Beograd, 2000, str. 232; presuda Okružnog suda Zrenjanin, Gž. br. 1424/2009. od 13. 10. 2009. godine.

²⁹ Kod drugih vidova nematerijalnih šteta uspostava ranijeg stanja može biti adekvatan metod zaštite. U slučaju povrede časti, ugleda ili lične slobode, može se opozvati naneta povreda povlačenjem izjave, javnim izvinjenjem, objavljivanjem ispravke ili presude od strane štetnika, a sud, u slučaju da se vodi spor zbog povrede časti i ugleda, može da naredi objavljivanje presude na teret štetnika.

³⁰ ZOO, čl. 200. st. 1; presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 2888/2004. od 17. 02. 2005. godine.

³¹ Smatra se i da novčana naknada nematerijalne štete i ne predstavlja naknadu u pravom smislu reči, jer se njome ne postiže uspostavljanje ovakvog stanja kakvo je postajalo pre prouzrokovanja štete. O tome: *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, redaktori Blagojević, B. i Krulj, V., I, IŠP „Savremena administracija”, Beograd, 1983, str. 737.

³² Stanković, O., *Naknada štete*, „Nomos”, Beograd, 1998, str. 91; presuda Okružnog suda Novi Sad, Gž. br. 6167/2006. od 12. 06. 2008. godine.

knade je pravična, približna, delimična satisfakcija,³³ omogućavanje oštećenom da zadovolji neke druge potrebe, olakša život i da pribavljanjem određenog materijalnog zadovoljstva, ublaži bol i patnju.³⁴ Pri odlučivanju o zahtevu za naknadu štete, kao i visini njene naknade, sud je dužan voditi računa o značaju povređenog dobra i cilju kome služi ta naknada, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i društvenom svrhom.³⁵ Ovim se sprečavaju komercijalizacija naknade nematerijalnih šteta, lukrativni motivi i zloupotrebe kojima bi se ostvarivali neprimereni novčani iznosi, protivni smislu i nameri pružanja pravne zaštite.³⁶

3. REALIZACIJA PRAVA NA NAKNADU NEMATERIJALNE ŠTETE

Novčana naknada za pojedine vidove štete ne sme se generalizovati, već se mora vršiti individualizacija u svakom konkretnom slučaju. Neophodno je uzeti u obzir i procenjivati sve elemente koji mogu biti relevantni za utvrđivanje obima štete i visinu naknade, kao što su, na primer, mesto povrede, uzrast, zanimanje, priroda aktivnosti na radnom mestu, preostali staž do penzionisanja, uslovi življenja, sportovi i hobiji kojima se oštećeni više neće moći baviti, ograničenja u odnosu na porodičnu i socijalnu aktivnost oštećenog, intenzitet psihičke poremećenosti, cilj kome služi predmetna naknada.³⁷ Fizički i psihički bol i strah su pojave koje dejstvuju u unutrašnjem psihičkom životu oštećenog.³⁸ Nesumnjivo je da je njihova sadržina često subjektivna, da ljudi veoma različito reaguju u psihičko-emocionalnoj sferi, pa se o njima najčešće može saznati samo iz izjave samog oštećenog i određenih simptoma u njego-

³³ *Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima*, Vizner, B., I, knjiga 2, izdanje pisca, št. „Riječka tiskara”, Zagreb, 1978/1979, str. 919; presuda Okružnog suda Novi Sad, Gž. br. 6464/2007. od 23. 09. 2009. godine.

³⁴ Odluka Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 451/1994, u: *Prouzrokovanje štete i njena naknada*, II, „Perimeks”, Budva, 1999, str. 193–194; presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 870/2007. od 18. 04. 2007. godine.

³⁵ ZOO, čl. 200. st. 2; presude Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 207/2008. od 14. 05. 2008. godine i Rev. br. 1884/2009. od 17. 06. 2009. godine, „Paragraf Leks”; presude Okružnog suda Novi Sad, Gž. br. 6447/2008. od 29. 10. 2009. godine i Gž. br. 7822/2008. od 01. 10. 2009. godine; presuda Okružnog suda Pančevo, Gž. br. 1668/2007. od 22. 09. 2008. godine.

³⁶ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 1364/2005. od 10. 11. 2005. godine, „Paragraf Leks”.

³⁷ *Komentar Zakona o obveznim...*, I, knjiga 2, str. 920.

³⁸ Medić, D., *Naknada nematerijalne štete zbog pretrpljenog straha*, Zbornik radova za XIII redovno savetovanje sa međunarodnim učešćem Udruženja za odštetno pravo: Obavezno osiguranje, naknada štete i obezbeđenje potraživanja, ur. Petrović, Z., „Intermeks”, Beograd, 2010, str. 46.

vom ponašanju. Svaki čovek je posebne psiho-fizičke konstitucije, tako da ne postoji uniformno merilo za utvrđivanje obima nastale nematerijalne štete. Ali, činjenica je i da se pri utvrđivanju nematerijalne štete ne može poći samo od subjektivnog doživljaja oštećenog i njegove percepcije, već se moraju uzeti u obzir i društvena shvatanja, medicinski standardi,³⁹ kao i objektivno analiziranje takvog stanja koje postoji u sličnim prilikama.⁴⁰ Sudske presude su često šablonske i paušalno obrazložene, bez upuštanja u detaljniju ocenu svih okolnosti značajnih za precizno utvrđivanje obima nematerijalne štete. Činjenica je da sud ima zaista zahtevan zadatak, da prilikom odmeravanja naknade odredi upravo iznos koji je adekvatan i dovoljan da se uspostavi psihička ravnoteža oštećenog. Svrha naknade ovde nije da se novčanom vrednošću neposredno zameni ono što je oštećeni izgubio. Utoliko je položaj sudije drugačiji, u odnosu na situaciju kada se odmerava iznos naknade za pretrpljenu materijalnu štetu. Novčana naknada nematerijalne štete treba da bude što potpunija i da zadovoljstva koja oštećeni njome može pribaviti ne budu ispod intenziteta i vremenskog trajanja duševnog ili fizičkog bola i straha koji trpi. Takođe, naknada ne treba da bude ni iznad ovog nivoa, jer bi vodila u neosnovano obogaćenje. Odlučivanje sudije trebalo bi da bude postupak koji ima primerenu zakonomernost i rezonovanje, a odluka se mora doneti uz primenu racionalnih kriterijuma i utvrđivanje svih relevantnih okolnosti konkretnog slučaja.⁴¹ Procena veličine nematerijalne štete ne sme biti rezultat diskrecione ocene sudije i neobrazloženi akt njegovog ličnog mišljenja. Slobodna ocena suda, kao kriterijum za odmeravanje naknade štete, služi instrumentalizaciji pravičnosti i drugih pravnih standarda, koji su normirani kao pravni okvir za odmeravanje adekvatne naknade. Prilikom donošenja svake pojedinačne sudske odluke neophodno je pronaći pravičan odnos između individualizacije, tj. konkretnih okolnosti svakog pojedinog slučaja, i propisanih ograničenja, apstraktnih i zakonom nedovoljno definisanih instrukcija.⁴²

Nije dovoljno da je oštećeni pretrpeo povredu telesnog ili duhovnog integriteta, već je potrebno i da je pretrpeo bol i/ili strah, koji je takvog intenziteta

³⁹ Alčaz, S., *Psijatrijska ekspertiza kao dokazno sredstvo u sudskom postupku*, Zbornik radova: Dokazi i dokazna snaga, ur. Bobar, K., Beograd, „Glosarijum”, 2003, str. 225.

⁴⁰ Medić, D., *Neki aspekti naknade štete za duševne bolove zbog umanjivanja životne aktivnosti*, Zbornik radova za VIII redovno Savetovanje sa međunarodnim učešćem Udruženja za odštetno pravo: Naknada štete i osiguranje, ur. Petrović, Z., „Intermek”, Beograd, 2005, str. 104.

⁴¹ Radovanov, A., *Neka sporna pitanja iz oblasti naknade nematerijalne štete – de lege lata i de lege ferenda*, Zbornik radova za XI redovno Savetovanje sa međunarodnim učešćem Udruženja za odštetno pravo: Izmjena Zakona o parničnom postupku, naknada štete i osiguranje, ur. Petrović, Z., „Intermek”, Zlatibor/Beograd, 2008, str. 68–69.

⁴² Medić, D., *Naknada štete za duševne bolove zbog umanjivanja životne aktivnosti*, Pravna riječ, br. 20/2009, str. 79.

i dužine trajanja, da po sudskoj oceni opravdava zakonsku zaštitu.⁴³ Dakle, potrebno je postojanje oštećenikove svesti da mu je naneta telesna, nematerijalna šteta. Ukoliko fizičkih ili duševnih bolova nema, neznatni su ili ih nije svestan, oštećenom ne pripada pravo na novčanu naknadu.⁴⁴ Sama kvalifikacija povrede nije od odlučujućeg značaja, pa i oštećeni koji je u štetnom događaju zadobio lake telesne povrede ima pravo na ovu naknadu, ako okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i njihovo trajanje, opravdavaju dosuđivanje pravične novčane naknade.⁴⁵

Naša sudska praksa, pod nematerijalnom štetom, podrazumeva fizički bol, psihički bol i strah (*Fear; Furcht, Angst*). Oštećenom se, zbog povrede nematerijalnih prava ličnosti, novčana naknada može dosuditi samo ako su se te posledice manifestovale u jednom od vidova nematerijalne štete koje ZOO taksativno nabraja. Naknada nematerijalne štete može se tražiti samo za pravno priznatu štetu, tj. za izričito propisane vidove nematerijalne štete.⁴⁶ I prema važećoj sudskoj praksi, oštećenom se naknada može dosuditi samo ako su se posledice te povrede manifestovale u nekom od oblika nematerijalne štete koji su zakonom propisani.⁴⁷

Tako, na primer, iako zakonodavac nije odredio bliža pravna obeležja straha, prema odredbi ZOO, naknada pripada oštećenom licu i za ovaj vid štete, ako je isti bio intenzivan i trajan,⁴⁸ tj. ako se ona može opravdati njegovom jačinom i dužinom trajanja.⁴⁹ Svaki utvrđeni psihološki strah nije i strah kome se po automatizmu pruža pravna zaštita. Potrebno je da je strah bio tog stepena, da kod čoveka izaziva doživljaj koji odgovara stanju psihičke traume, duševnog potresa ili šoka u kome se povređeni nađe zbog štetnog događaja, kao

⁴³ Kozomara, D., Domaći i europski kriteriji medicinskog vještačenja nematerijalne štete, navedeni Zbornik radova Mostar, str. 405.

⁴⁴ U slučaju oštećenja ili uništenja moždanih funkcija, kada povređeni nije svestan svog stanja, sa pravnog aspekta ne trpi duševne bolove ni patnje, mada, realno posmatrano, telo trpi bolove i iscrpljuje se.

⁴⁵ Presuda Okružnog suda Valjevo, GŽ. br. 1838/2006. od 18. 12. 2006. godine, isto kao fusnota br. 36.

⁴⁶ Andrejević, S., Milutinović, Lj., Petrović, Z., *Promene stavova sudske prakse prema naknadi nematerijalne štete*, Zbornik radova: Trideset godina Zakona o obligacionim odnosima – *de lege lata i de lege ferenda*, priredio Vukadinović, D. R., Nemačka organizacija za tehničku saradnju (GTZ) GmbH, Beograd, 2009, str. 273–275.

⁴⁷ Zaključak sa savetovanja građanskih i građansko-privrednih odeljenja Saveznog suda, vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda o problemima nematerijalne štete, Ljubljana, od 15. i 16. 10. 1986. godine, tač. (1), i presuda Vrhovnog suda Republike Crne Gore, Rev. br. 149/96 od 05. 03. 1998. godine, Prouzrokovanje štete..., II, str. 193; tako, npr., duševni bolovi zbog smanjenja životne aktivnosti koji su posledica pogibije deteta, kao ni osnovani i jaki strah roditelja za sudbinu i izlečenje svoga deteta, nisu pravno priznate nematerijalne štete, iako šteta objektivno postoji.

⁴⁸ Čl. 200. st. 1.

⁴⁹ Zaključak br. 1. sa navedenog savetovanja, Prouzrokovanje štete..., II, str. 233.

i osnovanu zabrinutost o posledicama povređivanja. Ako je intenzivan strah kratko trajao, naknada se može dosuditi samo ako je u dužem vremenskom periodu narušena psihička ravnoteža oštećenog.⁵⁰ Prema stavu sudske prakse, pravična novčana naknada nematerijalne štete za pretrpljeni strah može se dosuditi iako oštećeni nije pretrpeo telesne povrede.⁵¹ Međutim, suprotno odredbama ZOO i preovlađujućoj sudskoj praksi, Uredba o naknadi šteta na licima Vlade RS⁵² normira da se pri utvrđivanju naknade štete za pretrpljeni strah u obzir uzima procenat umanjivanja opšte životne aktivnosti,⁵³ te propisuje naknadu za strah samo uz pretrpljene telesne povrede, dok uopšte nema predviđenog iznosa koji bi se dosuđivao ukoliko oštećeni nije pretrpeo povrede tela.⁵⁴

Povređenima je uglavnom teško da opredele jasno tužbeni zahtev, pogotovo kada su pretrpeli više vidova nematerijalnih šteta. Činjenica je da je teško razdvajati pojedine oblike nematerijalne štete, jer su oni isprepleteni, teško se mogu posebno ceniti i odrediti, a pogotovo je teško za svaki vid odmeriti i dosuditi pravičnu novčanu naknadu. U cilju prevazilaženja ovog, pre svega procesnog problema, sudska praksa je zauzela stav da zahtev mora biti opredeljen za svaki vid nematerijalne štete pojedinačno. Ukoliko zahtev nije jasno opredeljen, sud će pozvati tužioca da uredi svoju tužbu. Ukoliko oštećeni i dalje ostane pri zahtevu da mu se dosudi jedan novčani iznos za ukupnu štetu, sud će postupati po takvoj tužbi i odlučiti o tužbenom zahtevu, ako može sam razlučiti pojedine vidove nematerijalne štete. Za svaki od vidova nematerijalne štete sud će odrediti pravičnu naknadu, u okviru postavljenog zahteva.⁵⁵ Ako oštećeni i istakne odvojene zahteve za pojedine vidove nematerijalne štete, ali ih ne označi u skladu sa zakonom ili pogrešno opredeli njihovu sadržinu, na osnovu činjeničnog navoda oštećenog sud će sam razlučiti pojedine vidove nematerijalne štete i o njima doneti adekvatnu odluku.⁵⁶

⁵⁰ Zaključak br. 5., *isto*.

⁵¹ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 4283/2001 od 24. 01. 2002. godine, Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, br. 1/2003, iz obrazloženja: „...kritičnom prilikom tužilac je doživeo primaran intenzivan strah zbog svih okolnosti slučaja, čiji je prouzrokovatelj autobus tuženog. On nije pretrpeo telesnu povredu, ali ona i nije uslov za dosuđivanje naknade štete po ovom osnovu. Uslov za dosudu pravične novčane naknade nezavisno od naknade materijalne štete, kao i u njenom odsustvu, u smislu čl. 200. ZOO, su okolnosti slučaja, a naročito jačina straha i njegovo trajanje. Videvši oca bez svesti u potpuno uništenom vozilu, tužilac je doživeo veoma intenzivan strah koji opravdava dosuđivanje naknade, bez obzira na činjenicu što taj strah nije praćen telesnom povredom (lakom ili teškom).”

⁵² *Sl. glasnik RS* br. 34/2010.

⁵³ Čl. 13. st. 2.

⁵⁴ Čl. 13. st. 6.

⁵⁵ Mrvić-Petrović, N., Petrović, Z., Filipović, A., *Obavezno osiguranje od autoodgovornosti i naknada štete*, IP „Glosarijum”, Beograd, 2002, str. 138.

⁵⁶ Zaključak br. 16. sa navedenog savetovanja, *Prouzrokovanje štete...*, II, str. 207–208.

U načelu, naknada za nematerijalnu štetu dosuđuje se za svaki vid nematerijalne štete posebno. Izuzetno, u teškim slučajevima, kada se trpljenja oštećenog lica uzajamno uslovljavaju i prepliću, tako da ih je nemoguće razlučiti, sud je ovlašćen da dosudi jedinstvenu naknadu za ukupnu nematerijalnu štetu.⁵⁷

Ukoliko se, po završenom lečenju i po pravnosnažno dosuđenoj naknadi nematerijalne štete, zdravstveno stanje oštećenog pogorša bez njegove krivice, a pogoršanje je u kauzalnoj vezi sa štetnom radnjom, oštećeni ima pravo na naknadu štete za umanj enje životne aktivnosti, fizičke bolove, strah i povećanu naruženost, koju trpi usled pogoršanja zdravstvenog stanja.⁵⁸

4. ZASTARELOST I PRENOSIVOST PRAVA

Pravo na naknadu štete prouzrokovane deliktom zastareva u subjektivnom roku od tri godine od dana kada je oštećenik saznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo. U svakom slučaju, ovo potraživanje zastareva u objektivnom roku od pet godina od kada je šteta nastala.⁵⁹ Saznanje za nematerijalnu štetu ne vezuje se za dan njenog prouzrokovanja, već za neke druge činjenice, kao što su: trajanje i prestanak fizičkih bolova ili straha, datum završetka lečenja, spoznaja da je oštećeno zdravstveno stanje dobilo definitivni oblik,⁶⁰ da je trajno umanj ena opšta životna sposobnost povređenog. Stoga, svaki vid nematerijalne štete zastareva posebno, i to: zastarelost potraživanja naknade nematerijalne štete za fizičke bolove – počinje teći od prestanka bolova; za strah – od prestanka straha;⁶¹ za duševne bolove zbog umanj enja životne aktivnosti – od završetka lečenja i saznanja za trajno umanj enje životne aktivnosti ili pogoršanja zdravstvenog stanja.⁶² Potrebno je, u svakom konkretnom slučaju, raspraviti kada su kod oštećenog prestali bolovi i strah, kada je završeno lečenje i kada je on saznao za postojanje umanj enja životne aktivnosti, odnosno naruženosti.⁶³

⁵⁷ Zaključak br. 15. sa savetovanja, *Naknada štete*, Krsmanović, T., Marković, N., str. 235.

⁵⁸ Odluka Vrhovnog suda Srbije, Gž. br. 107/76, *Privrednik* br. 163/164, specijalni dodatak III i presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 750/2003 od 12. 05. 2003. godine, *isto*, 36.

⁵⁹ ZOO, čl. 376. st. 1. i 2.

⁶⁰ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 1025/2001 od 14. 11. 2001. godine, Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, br. 2/2003, str. 62.

⁶¹ Rešenje Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 1427/2005 od 26. 05. 2005. godine, *isto*, 36.

⁶² Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 1461/2008 od 03. 02. 2009. godine, *isto*, 36; presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. br. 927/2006 od 08. 02. 2007. godine, Izbor sudske prakse, br. 1/2009, str. 49–50.

⁶³ Filipović, A., *Zastarelost potraživanja u sudskoj i poslovnoj praksi*, „Dunav preving”, Beograd, 1999, str. 53–54; Ilkić, Z., *Dejstvo krivičnog procesuiranja na zastarelost potraživanja prema osiguravaču*, Pravo i privreda, br. 10–12/2011, str. 47–48.

Pravo potraživanja nematerijalne štete prelazi na naslednike samo ako je priznato pravnosnažnom presudom ili pismenim sporazumom.⁶⁴ Ovim je zauzeto stanovište o neprenosivosti potraživanja nematerijalne štete nasleđivanjem ili ustupanjem potraživanja, tj. cesijom.⁶⁵ Svrha novčane naknade nematerijalne štete je satisfakcija, a ona se ostvaruje samo u ličnosti oštećenog. Stoga je ona strogo ličnog karaktera.⁶⁶ Ovo potraživanje može biti predmet ustupanja, prebijanja i prinudnog izvršenja, ali samo pod gore navedenim uslovom.⁶⁷ Ukoliko oštećeni umre, prestaje mogućnost ličnog doživljavanja naknade štete, pa ni u prisustvu pravnosnažne presude ili pismenog sporazuma ne može se govoriti o nasleđivanju prava na naknadu štete. Tada se nasleđuje svota novca koja je trebala da posluži kao moralna satisfakcija, a ne naknada za pretrpljenu povredu.⁶⁸

ZAKLJUČCI

1. Razlike između pojedinačnih sistema u uporednom pravu su najčešće značajne. Pristup materijalnoj šteti je manje-više sličan, ali su razlike u naknadi nematerijalnih šteta uglavnom, zbog istorijskog nasleđa i različitih ekonomskih mogućnosti, veoma velike. Drugačiji stavovi uzrokuju raznolikost u obimu pravno priznatih šteta i krugu lica koja imaju pravo na naknadu.

2. Cilj naknade nematerijalne štete je postizanje satisfakcije za oštećenog. Međutim, oblici nematerijalnih šteta, koje su pravno zaštićene su, kao i krug korisnika naknade, zakonom taksativno nabrojan, te, sledstveno tome, van pravne zaštite ostaju i neki drugi oblici šteta i pojedini oštećeni i u slučajevima kada to očigledno nije pravedno. Sudovi ne dosuđuju naknadu za nematerijalne štete koje nisu pravno priznate, jer primenjuju princip tzv. pozitivne enumeracije. U skladu s ovim stavom, ukazuje se da u našem pravnom sistemu postoji nekompletnost pravne regulative nekih vidova nematerijal-

⁶⁴ ZOO, čl. 204. st. 1.

⁶⁵ Veljković, D., *Obligaciono pravo (kroz Komentar Zakona o obligacionim odnosima)*, „Poslovni biro” DOO, Beograd, 2005, str. 248.

⁶⁶ Presuda Vrhovnog suda FBiH, br. Rev-619/2005 od 22. 08. 2006. godine, http://www.vsfbih.ba/index.php?lokacija=sudska_praksa&vrsta=prikaz&id=257, 21. 12. 2011. godine.

⁶⁷ Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske (*Narodne novine* br. 35/2005 i 41/2008) na drugačiji način reguliše ovo pitanje. Čl. 1105. normira da: „(1) Tražbina naknade neimovinske štete prelazi na nasljednika samo ako je oštećenik podnio pismeni zahtjev ili tužbu. (2) Uz iste pretpostavke ta tražbina može biti predmet ustupa, prijeboja i ovrhe.”

⁶⁸ Ivošević, Z., *Naknada štete zbog umanjenja životne aktivnosti*, Obavezno osiguranje, naknada štete i obezbeđenje potraživanja, III, ur. Vuksanović, J., Budva, 2000, str. 60.

nih šteta, što bi u budućem građanskom zakoniku valjalo ispraviti i dopuniti. Tako, naši sudovi ne dosuđuju naknadu zbog umanjenja opšte životne aktivnosti koju trpe lica zbog osnovanog straha i brige vezane za neposredno povređena bliska lica. Ili, naknada za duševne i fizičke bolove i strah dosuđuje se u zavisnosti od njihovog trajanja i intenziteta, čime se lične štete na ljudima, u odnosu na materijalne štete, potcenjuju. Posebni problem jesu i nematerijalne štete koje trpe lica koja su tako teško povređena, da zbog uništenih moždanih centara nisu svesna svog stanja i ne osećaju bolove. Trebalo bi pravno normirati i situaciju u vezi sa stanjem privremene nesvesti, gde oštećeni nije u mogućnosti da oseti fizičke ni duševne bolove, ali njegovo telo pati.

3. Prema odredbama zakona, trajno trpljenje duševnih bolova nije uslov za ostvarenje naknade za umanjenje opšte životne aktivnosti. Dovoljno je da je šteta trajala određeno vreme, te da je oštećeni trpeo duševne bolove, pa da se naknada dosudi, dok će na visinu naknade uticati intenzitet i dužina trajanja bolova. Ali, Uredba o naknadi šteta na licima ne poznaje privremeno umanjenje opšte životne aktivnosti, kao ni naknadu štete zbog pretrpljenog straha u odsustvu telesnih povreda, što može dovesti do problema i neujednačenosti u sudskoj praksi. Pored toga što je uredba akt slabije pravne snage od zakona, u ovom delu trebalo bi je preispitati i iz razloga, što bi bilo nepravično prema oštećenima ne dosuđivati im i ove naknade. Ovo tim pre, što su sudovi i do sada dosuđivali naknade za ove vidove šteta.

4. Budući da sudski postupci mogu dugo da traju, te da, ponekada, oštećeni ne dožive njihov kraj, smatramo da bi bilo osnovano normirati da njihovi naslednici imaju pravo na nasleđivanje i ovog vida naknade štete. Ovo tim pre, što najčešće i sami učestvuju u finansiranju sudskog postupka, pa su, u slučaju smrti povređenog pre pravnosnažnog okončanja parnice, i sami materijalno oštećeni.